

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

■ Discussie

Waar is de strategisch-cybernetische stroming in de systeemtherapie gebleven? Discussie n.a.v. het *Handboek Systeemtherapie*

De redacteuren van het nieuwe *Handboek Systeemtherapie* (Savenije, Van Lawick & Reijmers, 2008, zie de recensie in de vorige aflevering) zijn van mening dat de strategisch-cybernetische benadering allengs verdwenen zou zijn en dat ze niet zou passen bij een transparante en gelijkwaardige benadering van cliënten (p.35). In de behandeling van de verschillende perspectieven in de systeemtherapie is het strategisch-cybernetische perspectief weggelaten. Ik wil daar graag een aantal dingen over zeggen, omdat dit mijns inziens raakt aan het basis-idee dat aan het handboek ten grondslag ligt.

In de eerste plaats is volgens de redacteuren de verhouding tussen therapeut en cliënt in de strategisch-cybernetische benadering niet gelijkwaardig en niet transparant. Dit lijkt mij nu juist een allengs verdwenen opvatting en eerder een mystificatie. Als therapeut heb je altijd een voor-sprong op je cliënt, ook als je fout zit; zonder zo'n voor-sprong kun je niet helpen en daar zoekt een cliënt je ook voor op. Het gaat hier veeleer om respectvolle bejegening, dat is waar het in de Milanese school bijvoorbeeld

(op en top strategisch-cybernetisch) kennelijk aan ontbrak.

In de tweede plaats: paradoxale interventies en symptoomvoorschrijving zijn niet op zichzelf bedreigend voor een respectvolle werkrelatie met de cliënt. Het gaat hier ook om dosering, maar vooral is nodig dat de klacht en de pathologie worden geëxternaliseerd, losgemaakt van de persoon van de cliënt, zoals ook in narratieve therapie gebruikelijk is. Middels externaliserend taalgebruik is het heel goed mogelijk om de werkrelatie met de cliënt congruent te houden, terwijl klacht en pathologie paradoxaal worden benaderd. Het instellen van piekersessies bij individuele therapie, het organiseren van klaaguurtjes, of ventilatiekwartiertjes bij residentiële opvoeding, het zijn allemaal nuttige en effectieve interventies die uit het gedachtegoed van de paradoxale benadering zijn voortgekomen.

In de derde plaats gaat systeemtheorie niet alleen over horizontale relaties, ze wordt juist ook geraadpleegd bij verticale relaties, opvoedingsverhoudingen, macht en gezag. Verticale relaties kunnen niet transparant zijn, dat zou permanente on-

veiligheid geven. Paradoxe adviezen kunnen heel goed worden gebruikt bij ouderbegeleiding en opvoedondersteuning, zowel in het gezin als in institutionele opvoedingssituaties. Een kind dat te veel om koekjes zeurt opdragen de hele trommel leeg te eten, kan een heel effectieve interventie zijn en het onethische daarvan zie ik niet.

In de vierde plaats worden systeemtherapeuten niet alleen ingeschakeld voor therapie, maar ook bij conflicten, bijvoorbeeld bij mediation, of in instellingen voor residentiële hulp aan jeugdigen. Daar kan, evenals in relatietherapie, sprake zijn van allerlei lastig gedrag, lijdzaam verzet, passieve agressie, dwang en terugtrekgedrag. Zonder kennis van de concepten en technieken uit de strategische en cybernetische stroming lijkt me dat je als systeemtherapeut aardig onthand bent om hierin te interveniëren, te adviseren of te reflecteren.

Paradoxe interventies zijn bij uitstek geschikt voor hinderlijke preoccupaties, dwang, onwillekeurige impulsen, vervelend gedrag waar mensen zelf en/of hun omgeving onder kunnen lijden. Bij dit soort klachten doet praten weinig, of het nu op systemisch of op psychodynamisch begrip gericht is; sterker nog, het kan de klachten juist in stand houden. Dit geldt ook voor partner- en gezinsrelaties waarin mensen aan interactiepatronen kunnen lijden waaraan ze

onwillekeurig meedoen. Paradoxe interventies kunnen hier wel patronen doorbreken en ook duurzaam verandering bewerkstelligen.

Blow, Sprenkle & Davis (2008) stellen dat het voor therapeuten in wording belangrijk is om met veel verschillende benaderingen in aanraking te komen, omdat je alleen op die manier inzicht verwerft in de wijze waarop verandering bij mensen tot stand komt. Behandeling van het cybernetische en strategische perspectief had kunnen bijdragen aan het inzicht dat veranderingsprocessen vaak paradoxaal van aard zijn; het voorschrijven van het spontane (hetgeen een paradox is; en klachten zijn spontane processen) leidt ertoe dat het spontane zich terugtrekt. Ook als analytisch instrumentarium voor de systeemtherapeut is de strategische en cybernetische benadering van groot belang, het leert je om heel anders, 'omgekeerd', naar klachten en hulpvragen te kijken en beschermt je tegen het ingezogen worden in het belevingssysteem van het cliëntsysteem, waardoor je ook in staat blijft om te helpen.

Kortom, het strategisch-cybernetische perspectief in de systeemtherapie is geenszins achterhaald, maar springlevend, en had zeker een plaats in het *Handboek Systeemtherapie* verdiend.

Lot Wouda

Reactie op Wouda

Wouda betreurt dat de strategisch-cybernetische benadering niet in het *Handboek Systeemtherapie* is opgenomen. Toch is dat een beslissing die wij als redactie al tijdens het brainstormen over de samenstelling van het handboek genomen hebben.

Wouda onderbouwt zijn betoog met argumenten waarover het een en ander valt op te merken, maar hij heeft gelijk dat het een belangrijke keuze was en we zullen proberen die zo goed mogelijk toe te lichten.

Over het niet opnemen van een strategisch-cybernetische benadering

Wouda doelt hierbij op de strategische stroming inclusief het Milanese model. Dat wil zeggen de periode dat de Milanezen nog strategisch werkten. Later hebben Boscolo en Cecchin immers de strategische positie verlaten. Hun werkwijze werd meer reflexief (zie Cecchin, 1987). Voor een uitvoerige beschrijving van deze en andere ontwikkelingen die geleid hebben tot de huidige stand van zaken in de systeemtherapie verwijzen we naar Reijmers (hoofdstuk 1 in het handboek).

Wat in dit kader relevant is, geeft de term 'strategisch-cybernetisch' al aan. In de beginjaren van de systeemtherapie kwam de theoretische inspiratie uit 'de harde wetenschap', de

wiskunde en de biologie. Cybernetica bood een belangrijke theoretische inspiratiebron en een baanbrekende manier van kijken. Op het gebruik van de cybernetische metafoor als theorie voor het begrijpen en veranderen van levende sociale systemen zoals families, is in de loop der jaren kritiek gekomen. Een van de kritiekpunten was dat het in deze mechanische theorie ontbrak aan sociale situering van systeem en therapeut. Dat heeft geleid tot een tweede-orde cybernetica. Maar ook de inspiratiebronnen voor theorievorming veranderden. Dit waren niet meer de 'harde wetenschappen' maar theorieën uit de filosofie, linguïstiek en sociale psychologie, samen te vatten onder de term 'postmoderne theorieën'. Deze verschuiving heeft geleid tot de ontwikkeling van de narratieve therapie, maar is ook diepgaand van invloed geweest op de hele systeemtherapie. De hoofdstukken over de verschillende perspectieven in het handboek getuigen daarvan.

Door deze theoretische verandering kwamen de attitude en de werkwijze van de therapeut zoals beschreven in de strategisch cybernetische modellen ter discussie te staan. De therapeut is geen 'buitenstaander', niet 'neutraal'. Hij is geen expert die analyseert wat de systeemdynamiek is, naar 'de functie van het symptoom' zoekt en op basis daarvan interventies bedenkt die hij meer of minder verborgen probeert door te voeren, er

van uitgaande dat hij wel op weerstand zal stuiten. De angst om 'ingezogen' te worden heeft plaatsgemaakt voor het belang van een goede werkrelatie met familieleden. Blow, Sprenkle & Davis (2008) bepleiten in het artikel dat Wouda aanhaalt dat de therapeut zich vertrouwd moet voelen met meerdere perspectieven. Maar zij benadrukken met name het belang van de therapeutische alliantie als een belangrijke sleutel tot succes, en wel vooral de beleving van die alliantie door de cliënt (Duncan, Miller & Sparks, 2004). Dat komt overeen met de uitgangspunten van het handboek.

Dat de cybernetica en strategisch besturen van systemen niet meer passen, betekent overigens niet dat interventies die ontwikkeld zijn in deze stroming niet meer bruikbaar en levend zijn in de systeemtherapeutische praktijk. Met de theoretische verschuivingen zijn echter ook deze interventies fundamenteel van kleur veranderd. In tal van hoofdstukken in het *Handboek Systeemtherapie* worden hiervan voorbeelden gegeven.

Is dit hetzelfde als deze stroming niet opnemen omdat deze niet zou 'passen bij een transparante en gelijkwaardige benadering van cliënten'?

De dynamiek lijkt ons een andere. De metatheorie is veranderd. Onder invloed daarvan (en dat zijn natuurlijk gecompliceerde en wederkerige

processen) zijn alle stromingen geëvolueerd. Reflectie en dialoog zijn belangrijke termen geworden. Termen als strategieën uitzetten en besturen (cybernetica) passen niet meer. Dat is ook een van de redenen van de splitting in het Milanese team en het deels evolueren van de strategische stroming tot het oplossingsgerichte perspectief. En daarmee hoort deze stroming, hoe interessant en inspirerend ook, tot de geschiedenis.

Geeft 'een transparante en gelijkwaardige benadering van cliënten' wel goed weer wat wij, als redacteuren en schrijvers, in het handboek beschrijven en bedoelen?

Volgens ons staan die termen niet centraal in het boek. Wouda verwijst naar pagina 35, in het hoofdstuk 'De ontwikkelingen in theorie en praktijk' van Reijmers. Maar op die pagina komen beide termen niet voor. Beschreven wordt hoe onder invloed van postmoderne stromingen steeds meer waarde wordt toegekend aan taal, sociale constructie van betekenis, reflectie en dialoog. Dat lijkt ons toch essentieel iets anders.

In vele hoofdstukken van het *Handboek Systeemtherapie* wordt aandacht besteed aan de therapeutische relatie, in de hoofdstukken over cultuur, over gender, over ethiek, in het hoofdstuk van Rober over 'de therapeut zelf' en in het hoofdstuk van Boeckhorst over de behandelcontext.

Dat terugbrengen tot 'gelijkwaardig' en 'transparant' is niet alleen een sterk versimpelde maar ook onjuiste interpretatie van de complexiteit van de therapeutische relatie en de theoretische verschuivingen.

Maakt dat paradoxen en symptoomvoorschrijving onbruikbaar als technieken?

Niet per se. In het handboek had een stuk opgenomen kunnen worden over paradoxale en congruente interventies. Bijvoorbeeld in hoofdstuk 11, 'Methoden en Technieken', bij 'Heretiketteren'. Het werk van Pearce en Cronen (1980) met betrekking tot strange en charmed loops zou daarbij een interessant theoretisch kader zijn geweest. Wel is er iets vreemds met paradoxen. Familieleden kunnen heretiketteringen die therapeuten als paradoxaal beschouwen, soms als volkomen congruent opvatten. En omgekeerd. Voor Boscolo en Cecchin was dit een van de redenen dat zij afstapten van hun paradoxale eindinterventie.

Symptoomvoorschrijving had misschien opgenomen kunnen worden in datzelfde hoofdstuk, onder 'Rituelen', als een experiment of als een voorstel om de dingen eens op een andere manier aan te pakken en de effecten te bespreken.

Zelf refereert Wouda aan gebruik maken van *externaliseren* bij het toepassen van paradoxale interventies. White (2007) heeft deze methode

uitgewerkt in externaliserende conversaties en baseert zich daarbij vooral op taalfilosofen, passend in een postmodern kader. Dus óf Wouda gebruikt paradoxale interventies inmiddels in een narratief of postmodern kader, en dan zou het interessant zijn om uit te werken wat daarvan de invloed is. Óf hij gebruikt externaliseren als techniek in een strategisch kader. Dat is zowel theoretisch als ethisch problematisch.

Zijn strategische technieken zoals paradoxen en symptoomvoorschrijving relevant met name in 'verticale relaties', in niet-therapeutische situaties zoals mediation, bij conflicten in residentiële instellingen en voor individuele psychopathologie als dwang?

Met 'verticale relaties' lijkt Wouda te verwijzen naar verhoudingen waar macht en gezag spelen. Hij noemt daarbij ook ouderschap. Van der Pas heeft in hoofdstuk 30 (en in haar tiendelige *Handboek Methodische Ouderbegeleiding*) behartigenswaardige zaken gezegd zowel over ouderschap als over macht en gezag in opvoedingsverhoudingen. Zij noemt met name het hebben en kunnen behouden van een metapositie als een belangrijke pijler van goed ouderschap. Bom lijkt daar ook naar te verwijzen in hoofdstuk 53 over vastgelopen situaties in residentiële instellingen voor verstandelijk gehandicapten. Escalatie van

problemen lijkt vooral te maken te hebben met het ontbreken van een duidelijk kader en het verstrikt raken in probleemoplossingen die 'meer van hetzelfde' zijn. Ook voor Groen (hoofdstuk 63) lijkt het beschikken over een duidelijk kader centraal voor een succesvolle mediatie. Geen van hen verwijst naar de strategisch-cybernetische benadering.

Het gebruik van het strategisch-cybernetisch denkkader in een context waar macht en gezag een rol spelen, heeft ons inziens valkuilen. Misbruik en het gevaar van manipulatie – een belangrijk kritiekpunt destijds – liggen op de loer als niet de betekenis, de relatie of de context besproken worden. Deze relationele context missen we in de voorbeelden van Wouda. De interventie die Wouda beschrijft, wanneer het om koekjes zeurende kind de koektrommel moet leegeten, klinkt in een pedagogisch kader bijvoorbeeld eerder als straf.

De redactie van het *Handboek Systeemtherapie*

Anke Savenije

Justine van Lawick

Ellen Reijmers

Literatuur

- Blow, A.J., Sprenkle, D.H. & Davis S.D. (2008). Is degene die de behandeling geeft belangrijker dan de behandeling zelf? De rol van de therapeut bij gemeenschappelijke factoren. *Gezinstherapie wereldwijd*, 19.2, 127-162.
- Cecchin, G. (1987). Hypothesizing, circularity, and neutrality revisited: An invitation to curiosity. *Family Process*, 26, 405-411.
- Duncan, B.L., Miller, S.D. & Sparks, J. (2004). *The heroic client: A revolutionary way to improve effectiveness through client-directed, outcome-informed therapy*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Pearce, W.B. & Cronen, V.E. (1980). *Communication, action, and meaning: The creation of social realities*. New York: Praeger.
- Savenije, A., Lawick, J. van & Reijmers, E. T.M. (red.) (2008). *Handboek Systeemtherapie*. Utrecht: De Tijdstroom.
- White, M. (2007). *Maps of narrative practice*. New York: Norton.

